

El procés de colonització de l'espai pitiús (s. XIII): documents

per Carolina Tur Serra

Introducció

La conquesta, el repartiment i la configuració d'un nou model de societat a les Pitiüses el segle XIII és un tema cabdal de la nostra història medieval i essencial per entendre els segles posteriors. La historiografia ha fonamentat el seu coneixement documental en el maneig de diverses fonts escrites, prou conegudes i per desgràcia no molt abundoses. La seua anàlisi i interpretació han donat els grans trets però ha deixat en evidència no pocs buits informatius, per la inexistència aparent de fonts o per la mancança d'informació que pateixen moltes d'elles. La recerca i troballa de notícies és una tasca prou urgent i imprescindible per donar noves perspectives a la investigació sense oblidar les aportacions dels registres arqueològics i els treballs de camp.

Encetem aquí una línia de recerca i publicació de fonts documentals en arxius de fora de les Pitiüses amb un conjunt de documents, extrets de la sèrie *Escrivania de cartes reials*, dipositada a l'Arxiu del Regne de Mallorca. De la consulta "prospectiva" d'aquests registres hem seleccionat per temàtica, vuit documents d'anys propers a la conquesta cristiana d'Eivissa (1239 a 1247). Tots ells són concessions a diversos repobladors. En pròxims articles donarem a conèixer nous documents d'aquesta font documental.

La documentació de l'*Escrivania*

de cartes reials (ECR) pertany a la secció Reial Patrimoni de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM) i abasta del segle XIII al XIX. L'escrivania fou una "oficina destinada a controlar —autoritzar, registrar, expedir el títols corresponents, etc.— totes les operacions que suposassin canvis de situació en el béns i drets afectes al Reial Patrimoni".¹ Destaca la sèrie *Civitatís et partis foranae* (*Civit. et part. for.*), conjunt de volums de pàgines de paper enquadernats en pergami, escrits en lletra aragonesa per mans de diversos escrivans. L'estat de conservació en general és bo, però la humitat, els forats o el propi tipus de lletra els fa a vegades de difícil lectura. Els anys límit de cada protocol són només orientatius perquè, en realitat, cada volum té una estructura anàrquica quant a la cronologia, cosa que fa pensar que els documents es recolliren i s'enquadernaren amb posterioritat a quan foren redactats (probablement el segle XV). Pel que fa al contingut de la sèrie, ve a ser un registre de la propietat de la part reial de Mallorca, amb poca presència de les parts dels magnats. La temàtica dels documents dels protocols és variada; la majoria són vendes o cessions de terres o cases en diverses parts de l'illa de Mallorca, però també trobam vendes o cobraments de censals sobre les cases o terres, vendes de drets sobre les collites, de drets reials, testaments, inventaris de béns,

subhastes, contractes naviliers, préstecs, demandes i plets jurídics.² Amb molta probabilitat, l'oficina de l'escrivania funcionà durant un cert temps com a únic registre burocràtic de Mallorca, la qual cosa explica que s'hi recollissin, a banda de les sèries documentals reials, les d'alguns magnats com Nunó Sanç i Pere de Portugal; s'explica així la presència de documents que fan referència a les Pitiüses.

Hem donat prioritat a la tasca de transcripció i divulgació del contingut dels documents conscients de la importància que té per als investigadors tenir a l'abast fonts d'informació. Afegim, a continuació, uns breus comentaris que tenen a veure amb alguns dels temes que analitza la historiografia.

Criteris de transcripció

Quant a la transcripció dels documents cal comentar que la sèrie *Civitatís et partis foranae* planteja diverses dificultats, entre d'altres l'estat de conservació material, el desordre cronològic i la inadequada enquadernació. A més, presenta no poques dificultats paleogràfiques i lingüístiques pendent d'investigació. Per tot això hem donat prioritat a la divulgació del contingut dels documents i no tant a la seua edició textual i crítica. Els criteris generals aplicats han estat els següents:

S'ha respectat el més possible la grafia original; si és defectuosa s'indica amb "(sic)" a continuació.

1. URGELL HERNÁNDEZ, R. 2000 *Arxiu del Regne de Mallorca. Guia*, Palma: Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear.

2. Introducció a l'inventari de la sèrie *Escrivania de cartes reials* de l'Arxiu del Regne de Mallorca (fragment de la tesina de Ricard Soto Company).

Les abreviatures s'han desentrotllat sense més indicació. Els noms propis que apareixen només amb la inicial, s'han allargat quan hem pogut documentar el personatge.

S'han aplicat les normes de puntuació actuals per facilitar-ne la lectura. S'han aplicat també les normes actuals en l'ús de majúscules i minúscules.

Hem regularitzat l'ús de *u i v* i de *t i c*.

Les paraules sobreliniades s'han indicat amb dues barres directament en el text sense fer nota marginal \.../.

S'ha fet omissió de paraules ratllades (possibles errades de l'escriptura) i que no afecten el contingut del document.

Les paraules o part de paraules il·legibles o no identificades s'indiquen amb punts suspensius (...).

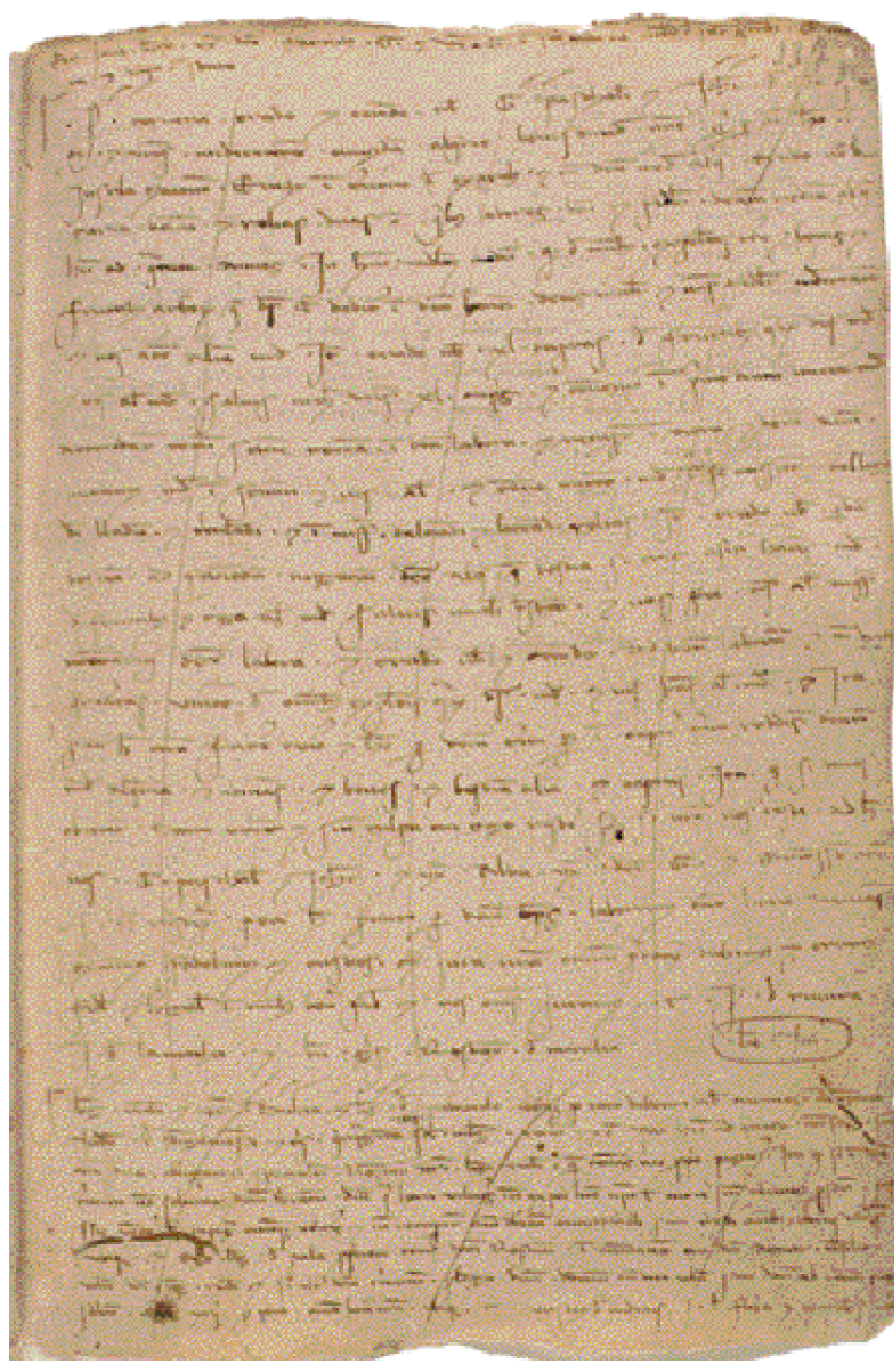
Entre claudàtors [] van les lletres, síl·labes o paraules que no són al manuscrit i que hem introduït per a un millor enteniment del mateix.

Les transcripcions dubtoses s'indiquen amb interrogant (?).

Ja que els documents estan escrits en llengua llatina, cada transcripció va acompanyada d'un registre.

Cronologia dels documents

Els dos primers (núm. 1 i 2) pertanyen al registre de l'ECR núm. 341 i són del mateix any i data, 29 d'octubre de 1239. El tercer document és de 27 de novembre. Tots tres formen part d'un protocol que pareix tenir una certa unitat, probablement són escrits d'una sola mà i fan referència a la porció de Nunó Sanç entre els anys 1236 i 1243. Els documents núm. 4 i 5 pertanyen a l'ECR núm. 342 i són de l'any 1242. Els núm. 6 i 7 són del mateix registre, amb data 1243 i formen part també d'un manual notarial. El document núm. 8 pertany al registre núm. 343 i és de l'any 1247; igualment forma part d'un manual que inclou instruments relacionats amb la porció reial.

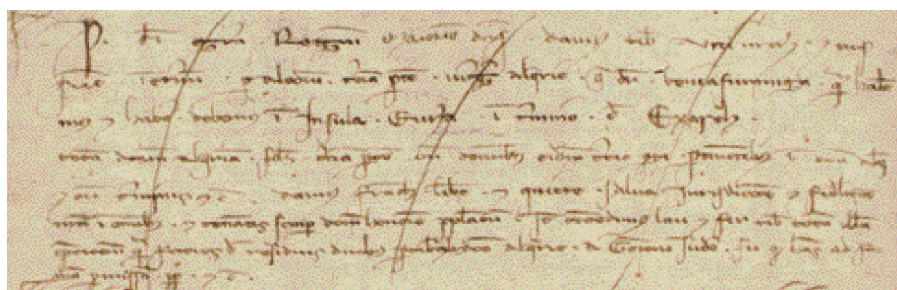
Foli 137r del lligall núm. 342 de la sèrie *Escrivania de cartes reials* de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM, ECR 342, 137r) que inclou el document 6.

S'ha indicat entre claudàtors el mes i el dia quan al document no figura explícitament aquesta informació, perquè entenem que els correspon la data anotada en documents que el precedeixen. També s'ha posat entre claudàtors el lloc de redacció dels documents (Mallorca).

Comentaris als documents

Quant als protagonistes dels do-

cuments, els magnats Nunó Sanç i Pere de Portugal, com a titulars dels districtes de Portmany i Xarc respectivament els anys previs a què es produïssin les transferències de propietat (el 1241 mor Nunó Sanç i Jaume I compra la seva part a Eivissa i Formentera, encara que immediatament l'adquirirà Guillem de Montgrí. El 1256 mor també Pere de Portugal i per disposició testamentària el seu quartó

Document 4 (ARM, ECR 342, 82v) en el qual Pere de Portugal dona a Vicenç Urtiz una tercera part de l'alqueria de Beniafurmiga al terme d'Exarch en règim d'alou perpetu.

passà a mans reials), apareixen com a atorgants de les concessions a Arnau de Font (procurador de Nunó Sanç), Pere Garsia, Mateu de Pleixan, Vicenç Urtiz i Pere de Cervera —el qual fou beneficiat amb una de les tres cavalleries que els consenyors crearen el 1235³— (documents núm. 1 a 4). Tots ells conformen la primera onada de repobladors o bé perquè participaren en la conquesta directament o perquè anaren arribant tot just després. Posteriorment, com ho mostren els documents, n'hi ha que fan establiments a altres repobladors —Vicenç Urtiz, Pere de Cervera o Arnau de Font fan cessió a Pasqual de Tausth, Guillem Pasqual, Joan de Santa...?, Berenguer Jaume i Bernat de Sòtol? de Manresa— de part de les seves parcel·les (documents núm. 5 a 8). S'ha de comentar també que apareixen els noms d'algunes de les esposes dels repobladors (Agalbors, Ermessenda, Alda) i un jueu, A. Gentono (doc. núm. 4).

Quant a la relació de testimonis, ja que els documents foren redactats a Mallorca, molts d'ells són personatges habituals en la documentació del procés de repartiment i repoblació a Mallorca.

Pel que fa a la procedència dels repobladors, el d'Eivissa és un cas similar a Mallorca: procedència majoritàriament catalana amb incidència de gent d'Aragó (Pasqual de

Tausth, doc. núm. 5), Castella i Portugal (Vicenç Urtiz, doc. núm. 4).⁴ Les concessions són principalment les següents:

Terres: per a cultius de secà, zones de vinya i horts amb les llavors, utillatge i animals necessaris per posar-les en explotació. La base o estructura de la propietat sobre la qual es fan les diverses concessions és la d'alqueries i rafals. En els documents figuren les següents alqueries:

Alqueria “Beniasteli”

Pot referir-se a la *Caria Alastili* del *Memoriale divisionis* situada (però no localitzada) en el districte musulmà de Portmany. El nombre d'alqueries d'aquest quartó era de trenta-tres, però molt poques s'han pogut ubicar en el terreny.

Alqueria “Forada”

El nom “Forada” es conserva encara avui: “en una vènda de la paròquia de Sant Antoni de Portmany, que limita amb la de Benimaimó, de Sant Mateu d'Albarca, i amb la de sa Bassa Roja, de Sant Rafel. Queden algunes hisendes que porten també aquest nom a la vènda indicada, i a més hi ha un antic pou dit de Forada, en un petit torrent d'identíc nom”.⁵

Alqueria “Benifada”

Possiblement la *Caria Benifadale* del *Memoriale Divisionis*, en el districte de Portmany, que tampoc ha estat ubicada.

Alqueria “Beniafurmiga”

Caria Formiga del *Memoriale Divisionis*: “L'alqueria de Bella Formiga, poc després de la conquesta anomenada ja Beniformiga, ha conservat el nom en algunes cases que duen el motiu de Formiga a la vènda de sa Picassa, Santa Gertrudis; i també el torrent i un pont damunt d'ell que ara es diuen d'en Taltavuit, fins fa poc eren coneguts amb la denominació de Beniformiga”.⁶ L'alqueria estava en la porció de Pere de Portugal, en el districte de Xarc.

“Alqueria Benisomada”

Caria Benisomade, concedida a Pere de Cervera com a dotació territorial d'una de les tres cavalleries territorials, posteriorment ampliada a altres alqueries i rafals i que passà a anomenar-se cavalleria de Labritja. L'alqueria estava en la porció d'Alhaueth que fou agregada a la porció de Pere de Portugal (Xarc). En el document núm. 7 el mateix Pere de Cervera estableix a Berenguer Jaume en un hort anomenat “sinenix (?) turrem albam”, el qual formava part de la mateixa alqueria. El nom “sa Torre Blanca” es conserva encara en l'actualitat i correspon a una casa pagesa del pla de Vila, la qual posseeix una sènia tal com diu el document: *Ita quod ego convenio tenere condirectam ceniam dicti orti*. Al *Plano de la plaza de Iviza i sus contornos* de setembre de 1738 de J. Ballester i D. Lois Mevoilleon, la casa representada, entre d'altres elements, mostra una estructura de planta quadrada, que correspon a la torre que dona nom a la finca.⁷

Llicència per construir un molí. A l'hora del repartiment alguns dels districtes (com el cas de Portmany) no tenien cap molí. Així que la solució adoptada fou que a fi que tothom disposàs de la mateixa capacitat de molta o més bé de

3. A l'Arxiu Històric Municipal d'Eivissa (AHME) en un fragment de capbreu de 1476 (?) figuren entre d'altres dues còpies del segle XIV de la concessió que feu Pere de Portugal de l'alqueria de Benimoni (Benissomada i Labritja en fonts posteriors) a Pere de Cervera. (FERRER ABÁRZUZA, A. en preparació)

4. MACABICH LLOBET, I. *Historia de Ibiza*. vol I, p. 281-284.

5. MARÍ CARDONA, J. *La conquesta catalana de 1235*, p. 145.

6. op. cit., p. 106.

7. FERRER ABÁRZUZA, A. (coord.) 2005 *De camp a ciutat. Les finques i les cases de l'exemple de la ciutat d'Eivissa*, Eivissa: Ajuntament

percebre la seva renda, foren repartits tots els que existien, independentment de la seva ubicació.⁸ Sembla que quatre anys més tard, Nunó Sanç donà llicència a Pere Garsia per construir un molí en el terme de l'alqueria de "Beniasteli" (document núm. 1).

Cases i obradors a la ciutat

No sabem com es dugué a terme el repartiment del nucli urbà d'Eivissa, no es menciona en el *Memoriale divisionis*. El pacte previ a la conquesta entre els consenyors era repartir a parts iguals les rendes generades per la vila. Documents posteriors indiquen que el repartiment de la vila es féu casa a casa amb zones i edificis de jurisdicció comuna. El document núm. 2, en què Nunó Sanç dóna al seu procurador Arnau de Font dues cases i dos obradors a la vila no dóna cap detall que indiqui la seva ubicació.

Nivells de repartiment

El sistema de propietat sorgit després de la conquesta és similar per a totes les Balears: "En la cúspide de la piràmide es troba el rei, ja que tots els grans porcioners són obligats a declarar-se feudataris. Després tant el monarca com els nobles distribueixen, dins la seva porció corresponent, drets de propietat íntegres —els alous— de possessió —emfiteusi i arrendament— o feudals —les cavalleries. Els tres sistemes no són antitètics sinó que es relacionen. Els posseïdors de béns en emfiteusi sovint subestableixen a d'altres a parcel·les de les seves terres a canvi d'un cens, i de la mateixa manera actuen els tenidors de feus o cavalleries".⁹ Els documents que publiquem són un petit exemple d'aquest procés. És difícil saber amb detall com es dugué a terme a Eivissa el procés de repartiment entre els repobladors, els que participaren directament en la conquesta i les progressives onades

Els bous eren les bèsties usuals dels colons del s. XIII. Detall d'una fotografia feta la Mola de Formentera devers 1970 per (CAMPAÑA, A.-PUIG-FERRAN, J. 1976. *Ibiza Formentera*, Barcelona).

que anaren arribant, com ja sabem, a causa de la manca de fonts. Coneixem el repartiment en lletres majúscules, el que registra el *Memoriale divisionis* i que assigna a cada magnat la part de territori que li correspon per conquesta. A Mallorca, amb més abundància de documents, es detecten nombrosos canvis en la possessió de la terra en la dècada posterior a la conquesta. Molt probablement els beneficiaris dels primers repartiments majoritàriament en règim d'alou transferiren en poc temps part del domini útil de les seves terres perquè no tenien intenció d'establir-s'hi.¹⁰ Veiem a continuació com els documents de l'ECR il·lustren aquests "nivells de repartiment" o "repartiments".¹¹

Donacions en règim d'alou

El cas del document núm. 1 en què Nunó Sanç dóna llicència per construir un molí en el terme de l'alqueria que ha donat a Pere Garsia en règim d'alou. El molí estarà sota les mateixes condicions: *Ita quod habeas dictum molendinum in vita tua franchum*. També és una donació alodial el document núm. 4, en què Pere de Portugal dóna la tercera part de l'alqueria Beniafur-

miga a Vicenç Urtiz: *Totam dictam alqueriam... damus francham libere et quiete* i aquest es compromet a tenir-la sempre poblada: *et tenearis semper dictum honorem populum*.

Establiments emfitèutics

Els documents núm. 2 i 3 són establiments emfitèutics. Aquest sistema contractual comporta la cessió perpètua o a llarg termini del domini útil mitjançant el pagament d'un cànon anual (cens emfitèutic), pagador en espècie: *Ita dones tascham* (onzena part) *de pane, vino et canemo* o en diner: *de quibus domibus et operatoris des nobis I morabatinum de censo in festo Pasce*. L'emfiteuta havia de satisfer diverses rendes al senyor del domini directe o alodial: lluïsmes, fadiga, delme, tasca, escripània, etc.

Contractes d'arrendament

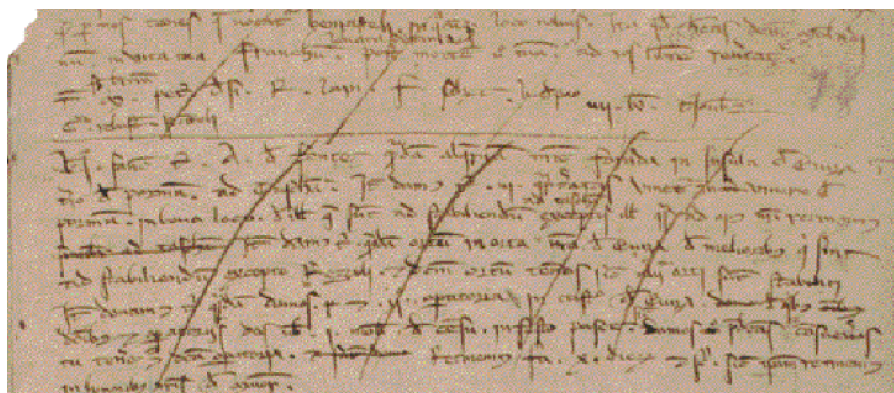
Els documents núm. 5 a 8 són contractes d'arrendament, més concretament d'amtgeria. Els qui tenen el domini útil de la terra (emfiteutes) fan transferència de diferents nivells de domini útil a qui en realitat treballa la terra. Es comporten com autèntics propietaris, ja que poden conrear-les, transmetre-les als seus descen-

8. FERRER ABÁRZUZA, A. 2006 *Història de les Balears*, Palma: *El Mundo*, vol. I, p. 5

9. CATEURA BENNASSER, P. 1997 *Mallorca en el segle XIII*. Palma: *El Tall*, p. 46-47.

10. FERRER ABÁRZUZA. *Història de les Balears*, vol I, Palma: *El Mundo*, *Diario de Baleares*.

11. SOTO COMPANY, R. 1990 Repartiment i "Repartiments": L'ordenació d'un espai de colonització feudal a la Mallorca del segle XIII. *De Al-Andalus a la sociedad feudal: los repartimientos bajomedievales*, Barcelona: CSIC, p. 1-52.

Documents 1 i 2 (ARM, ECR 341, f. 78r); en el primer, Nunó Sanç autoritza Pere Garcia a fer un molí a l'alqueria de Beniasteli i en el segon dóna a Arnau de Font l'alqueria de Forada.

dents, llogar-les o cedir-les en règim de parceria.¹² En el document núm. 5, Vicenç Urtiz, que en el document núm. 4 rep de Pere de Portugal la tercera part d'una alqueria en alou perpetu, subestableix a Pasqual de Tausth en la meitat d'aquella per un període de tres anys. Aquest obté un parell de bous i utilatge per treballar la terra. Les despeses i els beneficis de la producció es repartiran meitat per meitat. Si els bous moren per culpa de l'omitger els haurà de reposar i si no en té la culpa els reposarà el senyor. Al termini del contracte es tornarà al propietari la terra, els bous i l'utilatge o el seu valor. Qui treballarà directament la terra serà Pasqual de Tausth, mentre que Vicenç Urtiz es converteix en un intermediari. El document núm. 6 és similar al núm. 5 però estableix un termini en el contracte de quatre anys, i el núm. 7 de dos. El darrer document (núm. 8) a causa del seu estat de conservació no ens permet aclarir els termes exactes del contracte.

Els establiments emfitèutics i els contractes d'arrendament són característics de la segona onada de repoblació, una vegada s'han establert els que participaren directament en la conquesta. Sembla que a Eivissa, malgrat la poca documentació disponible, l'omitgeria s'aplicà tant o més que l'emfiteusi.¹³

Cultius agrícoles. Utilatge

Els documents ens faciliten també notícies sobre activitats agràries, en concret tipus de cultius i tecnologia emprada. En especial els núm. 5, 6, i 7 són més explícits a l'hora d'enumerar cultius i eines.

Cultius

Vinya. Surt pràcticament a tots els documents. Nunó Sanç (doc. núm. 2) dóna a Arnau de Font, tres quarterades de vinya a l'alqueria Forada, dient a continuació que les dites quarterades estan situades dins una zona de vinya de Portmany "intus vinerio de Porman in bona loca". En el doc. núm. 3, Mateu de Pleixan paga la tasca de pa, vi, lli i canem, el que indica que possiblement cultiva la vinya. En el núm. 5, l'alqueria de Beniafurmiga te "vineas". En el núm. 6, Pere de Cervera estableix a Guillem Pasqual i Johan de Sant...? en "l'honor i vinyes" de la seva alqueria de Benissomada. En el núm. 7, el mateix Pere de Cervera convé rebre "de fructibus vinee" de l'hort en el qual ha establert Berenguer Jaume i per últim en el núm. 8, Arnau de Font estableix al seu procurador en les "vinyes" que té en l'hort de l'Infant Pere. Cal comentar també les expressions o paraules utilitzades que fan referència als treballs relacionats amb la vinya: *fodere* (cavar), *exermare* (podar), *laborare et paratare* (treballar i preparar).

Cereals. En el doc. núm. 3, el pagament en espècie: "dones tascham de pane, vino, lino et canemo" indica el cultiu de cereals. En els documents núm. 5, 6 i 7 i diverses expressions com "expletis", es refereixen a la collita de cereals. D'altres com "semen necessario dicti laborationi et recuperare in aera" o "tritrandi bladi", fan al·lusió a les llavors i els processos de sembra, recol·lecció i transformacions del cereal.

Cultius de regadiu. Els documents parlen d'hortos. La zona d'horta més important era la del pla de Vila: Nunó Sanç dóna un hort situat als voltants de la ciutat "de melioribus qui sint" (doc. núm. 2). Pere de Cervera estableix a Berenguer Jaume en un hort de la mateixa zona, fins i tot li cedeix una bèstia per treballar traient aigua d'una sínia: "Et trado tibi quamdam bestiam ad faciendum servicium dicti orti. Ita quod ego convenio tenere condirectam ceniam dicti orti". També parla dels cultius: "ortalioram necessaria fuerint hospicii nostri" (doc. núm. 7). En el doc. núm. 8, les vinyes estan situades en un hort propietat de l'infant Pere de Portugal (zona del pla de Vila). La clàusula "et de fructibus arborum et de apibus que in termino dicte alquerie inveneris des medietatem fideliter et tu aliam", fa referència a conreu d'arbres i recol·lecció de mel.

Tecnologia agrària

Apareixen els següents tipus d'eines:

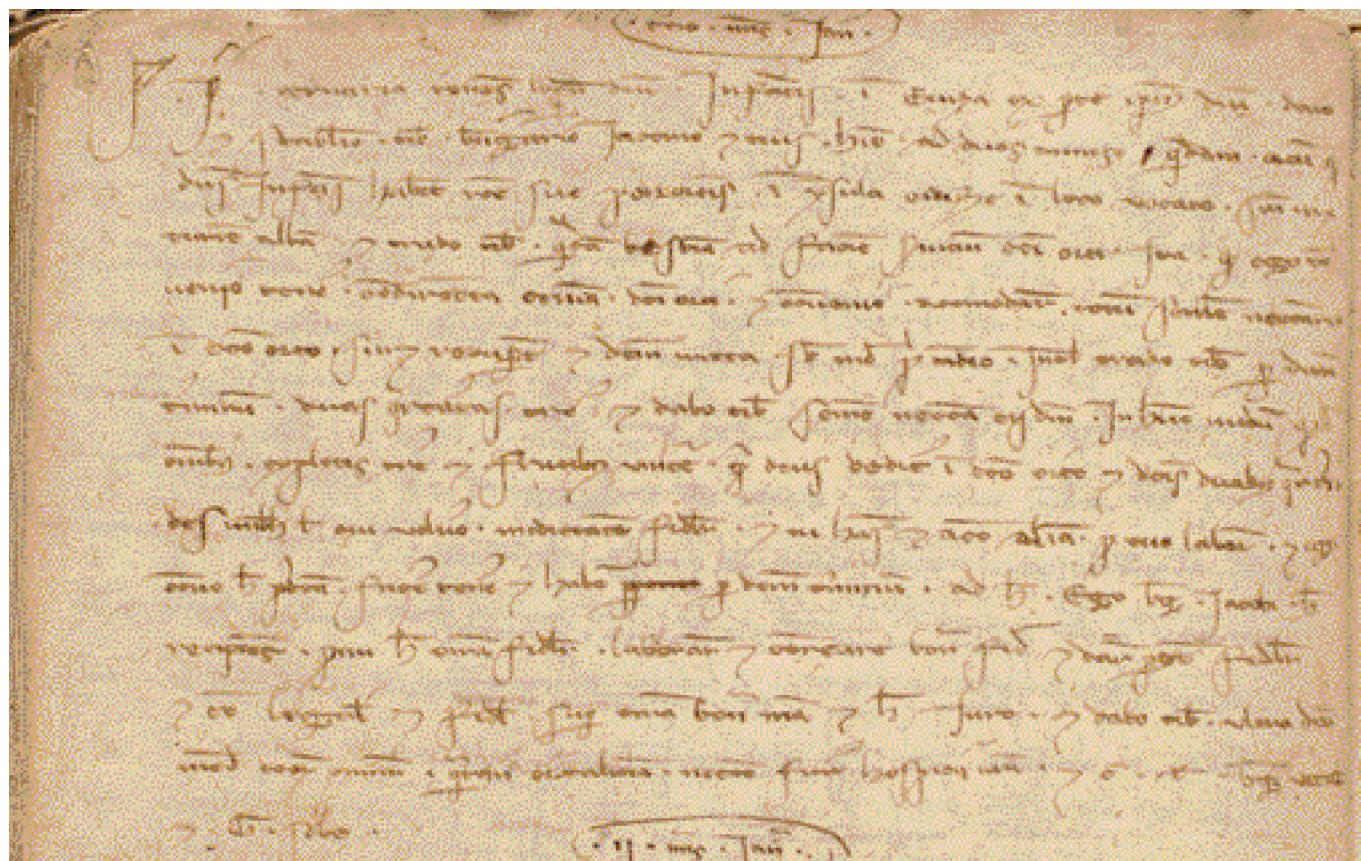
"relias" (relles) juntament amb les bèsties. Els bous eren els animals utilitzats habitualment per llaurar, així que es lliuren les eines i un parell o més de bous: "trado tibi unum par bovum et duas relias" (doc. núm. 5), "trado vobis dua paria bovum et relias duas" (doc. núm. 6).

"destral i; cavech i; serra... et i·raxam" (doc. núm. 5).

"paramenta", "ferramenta" són

12. CASASNOVAS CAMPS, M. A. 1998 *Història de les Illes Balears*, Mallorca, Moll, p. 157.

13. SANTAMARÍA, Á. "Reconquista y repoblación del Reino de Mallorca", a *Actas de la V Asamblea General de la Sociedad Española de Estudios Medievales*.

Document 7 (ARM, ECR, 137v) Pere de Cervera estableix Berenguer Jaume en un hort i dos quarterades de terra situades en el lloc del pla de Vila anomenat "turrem albam" o la Torre Blanca.

termes que designen eines.

Altres expressions impliquen la seva utilització o reparació: "missione calciandi et loccandi relias".

Animals

Uns per realitzar i donar suport en les tasques agràries, com els bous o els ases: "unum par boves", "unam bestiam asininam ad faciendi negocio dicte alquerie" (doc. núm. 4), "dua paria bovum", "quamdam bestiam ad faciendum negocium dicte alquerie quae bestia si erit asina" (doc. núm. 6), "quamdam bestiam ad facione servitium dicti orti" (doc. núm. 7). Però també apareixen animals per a activitats ramaderes. En el document núm. 6 qui estableix lliura al colon 40 cabres: "Item trado vobis xl capras de fructibus quarum des medietatem et vos aliam medietatem".

Conclusions

La sèrie *Civitatibus et partis foranae* de l'Escribania de cartes reials de l'Arxiu del Regne de Mallorca és una font a tenir en compte per estu-

diar el procés de repartiment i colonització de l'espai a les Pitiüses.

És indiscutible el valor dels documents, per la cronologia, tan reculada, propera a l'any de la conquesta, proporcionant dades a propòsit de les porcions de Nunó Sanç i Pere de Portugal, abans de produir-se les transferències de titularitat.

Els documents il·lustren les modalitats de concessions de terres utilitzades en el procés repoblador, els protagonistes, el règim d'explo-tació i l'organització de les activitats agràries, però no permeten per ells mateixos, il·lustrar els "processos de fons" que es produïren durant aquest període. ■

BIBLIOGRAFIA

- CATEURA BENNÄSSER, P. 1997 *Mallorca en el segle XIII*. Palma: El Tall.
CASASNOVAS CAMPS, M. A. 1998 *Història de les Illes Balears*, Mallorca: Moll.
ESCANDELL BONET, B. 1994 *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*

(siglos XIII-XVIII). Vol I. Palma: El Tall.

FERRER ABÁRZUZA, A. 2006 *Historia de las Islas Baleares*, Palma: El Mundo. *Diario de Baleares*, vol I.

KIRCHNER, H. 2004 "El mapa dels assentaments andalusins de Yabisa", *Eivissa*, Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, p. 15-20.

MACABICH LLOBET, I. 1966-67 *Historia de Ibiza*, vol I. Palma de Mallorca: Editorial Daedalus.

MARÍ CARDONA, J. 1976 *La conquesta catalana de 1235*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

SANTAMARÍA, A. 1991 "Reconquista y repoblación del Reino de Mallorca", *Actas de la V Asamblea General de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, Saragossa, p. 135-232.

SOTO COMPANY, R. *L'ordenació de l'espai i les relacions socials a Mallorca en el segle XIII (1229-1301)*. Tesis doctoral.

SOTO COMPANY, R. 1990 "Repartiment i Repartiments: L'ordenació d'un espai de colonització feudal a la Mallorca del segle XIII", *De Al-Andalus a la sociedad feudal: los repartimientos bajomedievales*, Barcelona: CSIC, p. 1-52.

Transcripcions.

Document 1

1239, octubre, 29. [Mallorca]

Nunó Sanç dóna a Pere Garcia llicència per construir un molí a l'alqueria anomenada Beniasteli, que té per donació del mateix en règim d'alou vitalici.

ARM, ECR 341, f. 78r.

(calderó) Nuno Sancii damus tibi Petro Garsia licenciam faciendi molendinum in alqueria tua de Eviza quod per nos tenes, que vocatur Beniasteli, in quocumque loco volueris. Ita quod habeas dictum molendinum in vita tua franchum \levata decima/, post mortem vero tuam ad nos libere revertatur.

Testes: \F. Bertran/, Martinus Petri Desi, Rotlandus Lain, Ferrarius Salzet, B. de Pao, G^a. Reboster, Petrus Antoli.

III kalendas novembris

Document 2

1239, [octubre, 29. Mallorca]

Nunó Sanç dóna al seu procurador, Arnau de Font, una alqueria anomenada Forada en el terme de Porman (quartó de Portmany). Li dóna també tres quarterades de vinya en el mateix terme, un hort a l'horta d'Eivissa (pla de Vila), dues cases i dos obradors al castell d'Eivissa (ciutat).

ARM, ECR 341, f. 78r.

(calderó) Nuno Sancii [damus] tibi Arnaldo de Fonte quamdam alqueriam nomine Forada in insula de Eviza in termino de Porman, ad tascham. Item, damus tibi III quarteratas vinee in vinerio de Porman in bono loco de illis que sunt ad stabiliendum, \ad tascham/, exceptis illis quas ad opus nostri retinemus. Item, damus tibi quemdam ortum in orta nostra de Eviza de melioribus qui sint ad stabiliendum, excepto regali. Et dictum ortum teneas sicut alii orti sunt stabiliti. Item, donamus tibi quasdam domos II et II° operatoria in castro de Eviza. De quibus domibus et operatoriiis des nobis I morabatinum de censu in festo Pasce. Sicut domos vero predictas consueveras tu tenere et dicta operatoria. Retinemus faticam X dierum et scribaniam, sicut ipsam retinemus in honoribus nostris de Maioricis.

Testes qui supra.

Document 3

1239, [novembre, 27. Mallorca]

Nunó Sanç dóna a Mateu de Pleixan i a la seva esposa Agalbors la meitat de la seva alqueria anomenada Benifadada (quartó de Portmany).

ARM, ECR 341, f. 78v.

(calderó) Nuno Sancii damus tibi Matheo de Pleixan et uxori tue Agalbors medietatem integritur illius alquerie nomine Benifadada, quam habemus in insula Evize. Ita quod dones tascham de pane, vino, lino et canemo. Retinemus faticam et scribaniam, sicut in honoribus nostris de Maioricis.

Testes: Arnaldus de Fonte, Ferrarius de Olzeto, Raymundus Saumater. Mandavit Matheus quod daretur G. Seg.

Document 4

1242, juny, 30. [Mallorca]

Pere de Portugal dóna a Vicenç Urtiz una tercera part de l'alqueria de Beniafurmiga al terme d'Exarch (quartó de Santa Eulària) en règim d'alou perpetu.

ARM, ECR 342, f. 82v.

II kalendas Iulii

(calderó) Petrus Dei gratia regni Maioricarum dominus damus tibi Vincencio Urtiz et tuis successoribus in eternum per alodium tertiam partem integram alquerie que dicitur Beniafurmiga, quam habemus et habere debemus in insula Eviza in termino de Exarch. Totam dictam alqueriam, scilicet, tertiam partem, cum domibus eidem tertie parti pertinentibus in dicta alqueria et cum terminis, etc, damus francham libere et quiete, salva iurisdiccione et fidelitate nostra in omnibus. Et tenearis semper dictum honorem populatum. Item, concedimus, laudamus et ferimus tibi totam illam exposicionem quam facies de residuis duabus partibus dicte alquerie A. Gentono, Iudeo. Sic quod habeas ad formam promissam perpetuo, etc.

Document 5

1242. [Mallorca]

Vicenç Urtiz subestableix a Pasqual de Taust en la meitat de l'alqueria de Beniafurmiga, lliurant-li el necessari per posar-la en explotació: animals, eines i llavors, amb el compromís per part de l'arrendador de satisfer la meitat dels beneficis de l'activitat agrària.

ARM, ECR 342, f. 93v.

(calderó) Vincencius Urthis cum presenti carta trado et comendo tibi Paschali de Tausth et tuis medietatem integram totius illius mee alquerie que dicitur Beniafurmiga, quam habeo per alodium in insule Euize in termino de Exarch. [Et cum] medietate dicte alquerie trado tibi unum par bovum et duas relias et unam destral, .i. cavech, .i. serra ... et .i. raxam cum quibus labores bene et fideliter dictam mediam alqueriam et fodeas et exermes vineas eiusdem bene et fideliter bene et fideliter (sic) hinc usque ad tres expletas ex omnibus, levata et collecta. In hunc modum quod de omnibus expletos terre que Deus dederit in dicta laboracione et de fructibus arborum et de apibus que in termino dicte alquerie inveneris des medietatem fideliter et tu aliam. Item, convenio mittere in hoc primo anno totum semen necessarium dicte laboracioni et recuperare in aera. Deinde, mittamus semen medium pro medio. Item, convenimus mittere medietatem in omni messione calciandi ferramenta et relias, et loccandi et tritrandi bladi, et tu mittas aliam medietatem. Item, convenio tibi tradere hinc ad tres menses unam bestiam asininam ad faciendum negocium dicte alquerie vel antea si potero. Et hoc convenio facere, ... terminum in precio, et

in capite termini reddas michi dictam mediam alqueriam et boves et aliam bestiam et relias et paramenta alia, scilicet, quod paramenta inter me et cetera restituantur de valore quomodo sunt et ... cum eos.... In hunc modum quod, si dicti boves et alia bestia morent morte sua et sine culpa tua obirent vel morirent restituo dictum non tenearis sed si tua, tu [restituas] et cetera. Ad hoc ego Paschalis promitto hoc attendere et complere et ... que michi tradidis sic bestiar vel aliud promitto conservare et custodiare bene et dare partem tuam fideliter et ... fidelis et fidelis (*sic*). Obligo omnia bona mea et hoc iuro et cetera. Tamen sit michi licitum quod possim ibi tenere ... vel possim sine dampno cum tuo et alia de quod aliquid dare tibi non tenere et cetera. Testes: Ruy Periz, Ferran Lopiz.

Document 6

1243, gener, 1. [Mallorca]

Pere de Cervera estableix a Guillem Pasqual i Johan de Santa... en la meitat de la seva alqueria de Benisomada en el terme d'Exarch (quartó de Santa Eulària), lliurant-los tot el necessari per a la seva explotació, amb el compromís dels arrendadors de satisfer la meitat dels beneficis procedents de l'activitat agrària. L'establiment es fa per un període de quatre anys.
ARM, ECR 342, f. 137r.

(calderó) Petrus Cervera trado et comendo tibi Guillelmo Paschali et Iohanni de Sancta ... et vestris medietatem cuiusdam alquerie, Benisomada nomine, quam per alodium habeo in insula Evize in termino de Exarch. Et cum dicta media alqueria trado vobis duo paria bovum et relias duas cum quibus labores bene et fideliter dictam mediam alqueriam hinc ad quattuor annos. In hunc videlicet modum, quod de omnibus expletis terre et bonis et fructibus arborum que Deus ibi dederit in dicto honore detis michi et meis fideliter medietatem et vos accipiat aliam medietatem. Item, trado vobis XL capras, de fructibus quarum des medietatem et vos aliam medietatem salvis michi dictis XL capris. Et convenio in primo anno mittere medietatem, acomodare totum semen necessarium in dicta laboracione et recuperare in aera, et dictum annum mittamus medietatem in semine et vos aliam. Et convenio mittere medietatem in missione colligendi bladum et tritrandi, et in missione calciandi et loccandi relias. Item, trado vobis quamdam bestiam ad faciendum negocium dicte alquerie, qua bestia, si erit asina, habeas medietatem de fructibus et ego aliam medietatem salvis...bestiam. Et vos faciat omnes alias missiones necessarias dicte laboracionis. Et trado vobis et comendo ad bene laborandum et...quarteratas vinee, de omnibus expletis quarum detis medietatem et vos habeatis aliam medietatem. Et ita promitto hec omnia facere, tenere et habere per dictum terminum, sed in capite termini reddatis dictam mediam alqueriam, et vineas, et boves et bestiam aliam, et capras. Ita quod, si boves obierint vel morent et sine culpa tua, ego restituo, sed, si vestra, vos restituatis. Ad hec vos, Guillelmus Paschali et Iohannis, et uxor Alda uxor dicti Guillelmi et Ermessen uxor Ihoannis hec promitto per dictum tempus laboremus dictum honorem et vineas exermimus, fodebimus et custodiemus et iura nostra omnium predictorum dabimus, et erimus fideliter et legaliter in omnibus bona fide. Et nos omnes iuramus. Testes: Petrus de Ruvira, J. de La Motha et Bernardus Gris, Rostany de Marsilia.

Document 7

1243, gener, 3. [Mallorca]

Pere de Cervera, lloctinent en nom de l'Infant Pere de Portugal, dona i estableix Berenguer Jaume en un hort i dos quarterades de terra situades en el lloc anomenat "turrem albam" (pla de Vila), lliurant-li tot el necessari per a la seva explotació. L'arrendador es compromet a lliurar la meitat dels beneficis. El contracte té una vigència de dos anys.
ARM, ECR 342, f. 137v.

Tercio nonas Ianuarii

(calderó) Petrus Cervaria, tenens locum domini Infantis in Eviza, ex parte ipsius domini dono et stabilio tibi Berengario Jacomo et tuis hinc ad duos annos quoddam ortum quod dominus Infans habet ratione sue portionis in ynsula Evize, in loco vocato sine nix(?)^a turrem albam. Et trado tibi quamdam bestiam ad faciendum servitium dicti orti. Ita quod ego convenio tenere condirectam ceniam dicti orti. Et convenio acomodare totum semen necessarium in dicto orto...et recuperare [in aera] et deinde mittas semen medium pro medio. Item, trado tibi per dictum terminum duas quarteratas terre, et dabo tibi semen necessarium eisdem. In hunc modum quod de omnibus expletis terre et fructibus vinee quod Deus dederit in dicto orto et dictis duabus quarteris michi vel cui voluero medietatem fideliter, et tu habeas et accipias aliam pro tuo labore. Et ego convenio hec predicta facere, tenere et habere per dictum terminum. Ad hec, ego Berengarius Jacobi, hec recipiens, promitto hec omnia fideliter laborare et conreare bona fide et dare partem fideliter, et esse legalis et fidelis super omnia bona mea. Et hoc iuro. Et dabo tibi ultra dictam medietatem dictorum omnium quantam ortaliciam necesse fuerit hospicii nostri, etc. Testes: Berengarius Vitale et G. Scribe.

a. Paraula de dubtosa transcripció: *sine nix*, *sive nix*. S'hauria d'investigar si és un possible topònim.

Document 8

1247. [Mallorca]

Arnau de Font dona i estableix al seu procurador, Bernat de Sotula (?) de Manresa, a les vinyes que té per donació de l'Infant Pere de Portugal a l'horta d'Eivissa (pla de Vila)
ARM, ECR 343, f. 201r.

(calderó) Arnaldus de Fonte per me et meos, \dono, stabilio et trado tibi/ Bernardo de Sotula(?) de Minorisa^a procuratorem meum in procurandis omnibus vineis meis, quas habeas in orta domini infantis de Portugal apud Evissam. Ita quod tu teneas dictas vineas facere laborare, ...et paratare et facere omnes laboraciones quas eisdem vineis necessarie fuerint. Ita quod de omnibus expletis\et fructibus/, quod Deus daret in dictis vineis, habeam ego mediatatem sine missione mea...et tu habeas aliam medietatem pro labora tua consic...pro missiones...per tot annos, quos tibi placuerit...redditus meos...et partis mee...

a. *Minorisa* o *Minoresa* és la forma en què apareix en els documents llatins medievals Manresa. Quant a Sotula (?), Macabich recull una llista de llinatges del segle XIII en el qual apareix un tal *Socal* o *Sotal*, Bernat (*Historia de Ibiza*, vol I, p. 284). En una llista de veïns del quartó de Portmany apareix el llinatge *Sótol* (op. cit. vol. II, p. 307). El 1238 s'estableix a Bernat *Sótol* en l'alqueria de Benizizim. MARÍ CARDONA, J. 1994 "Supervivència dels noms dels segles XIII-XIV". *Eivissa*, núm. 19-20.